

Методика. Практика. Експеримент

Профорієнтаційна робота у ЗНЗ як засіб забезпечення успіху в подальшій професійній кар'єрі випускника

Олександр МИТНИК,

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри практичної психології
факультету педагогіки і психології Національного
педагогічного університету імені М.П. Драгоманова,

Інна ТОМАРЖЕВСЬКА,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри практичної психології
факультету педагогіки і психології Національного
педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Зростаючий динамізм соціально-економічних процесів, відмирання старих і народження нових професій, істотні зміни у змісті наявних – усе засвідчує неможливість передбачити сукупність знань, які можуть знадобитися випускнику в подальшому житті. Для нинішнього випускника навчального закладу важливим є володіння вміннями критично мислити, здобувати і перероблювати інформацію, аналізувати ситуацію, адекватно оцінювати результати, бути зрозумілим у викладі своїх думок тим, хто його оточує, а також уміння конструктивно взаємодіяти з іншими. Це вміння потребує високої дисципліни розуму, що означає як здатність аргументовано доводити власні погляди і переконувати в їх правильності, так і вміння вислухати та зрозуміти позицію інших. А також, ніби зайнявши протилежну позицію, оцінити власні ідеї: їх істинність чи хибність, раціональність чи нераціональність тощо; потім, разом з іншими, порівняти висловлені ідеї (гіпотези), оцінити їх і вибрати оптимальну (раціональну, істинну тощо). Отже, вміння мислити і конструктивно взаємодіяти з іншими необхідні кожній людині для досягнення успіху в соціумі, зокрема у професійній кар'єрі.

Ми підтримуємо позицію Є.Могільовкіна щодо змісту поняття «професійна кар'єра» [2]. На думку вченого, професійна кар'єра – це реалізація особистості самої себе, своїх можливостей в умовах професійної діяльності, досягнення свого «акме». «Акме – це момент найвищої продуктивної творчості та найбільшої значущості створених особистістю цінностей» [там само, с. 35]. На нашу думку, вміння

мислити та набувати інтелектуальні вміння (вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, виділяти основне з потоку інформації, обґрунтовувати, планувати свої дії на декілька кроків уперед) є визначальними у виборі професії, отже, у досягненні успіху в професійній кар'єрі.

Наукове забезпечення професійної орієнтації учнівської молоді висвітлено у працях Г.Балла, Е.Зеєра, Є.Єгорова, В.Кобченка, Н.Литвинової, І.Марченко, О.Мерзлякової, Н.Побірченко, Н.Пряжнікова, В.Рибалки, В.Синявського, Г.Татаурової, Б.Федоришина. Вчені сформулювали основні положення щодо професійного розвитку особистості, визначили методологічні підходи, мету, завдання, зміст цього процесу та засоби його реалізації. Ми поділяємо позицію Б.Федоришина, який зазначає, що професійна орієнтація – це комплексна науково обґрунтована система форм, методів та засобів впливу на особистість з метою оптимізації її професійного самовизначення на основі врахування особистісних характеристик кожного індивіда та потреб ринку праці. Вона спрямована на досягнення збалансованості між професійними інтересами і можливостями людини та потребами суспільства в конкретних видах професійної діяльності [5]. Сутність та основні складові професійної орієнтації обґрунтовуються у дослідженнях Є.Клімова [1], Н.Філатової [4], Б.Федоришина [5]; технології та форми професійної орієнтації населення в умовах сучасного ринку праці досліджують Н.Побірченко, Н.Литвинова, В.Синявський та ін. [3]. Проте недостатньо досліджено вплив

інтелектуальних умінь особистості на свідомий вибір професії.

Профорієнтаційна робота в загальноосвітніх закладах зазвичай здійснюється за двома напрямками. Перший напрям є діагностичною процедурою. Основна увага при цьому приділяється виявленню особистісних переваг до виконання певної професійної діяльності. Також за допомогою психодіагностичних методів оцінюються та інтерпретуються значущі психологічні та психофізіологічні особливості особистості. Другий напрям передбачає профорієнтаційні бесіди, в межах яких класний керівник і (чи) практичний психолог ознайомлює старшокласників зі світом професій, можливостями ринку праці, консультує учнів щодо вибору професії відповідно до кола їх інтересів, інтелектуального та емоційно-вольового розвитку. Водночас недостатня увага приділяється апробуванню учнів у різних професійних ролях.

Метою статті є презентація змісту, форм і методів профорієнтаційної роботи у ЗНЗ, спрямованих на свідомий самостійний вибір професії старшокласниками.

Основним механізмом свідомого оволодіння світом професій є занурення кожного випускника у професійну ситуацію – ситуацію, яка спрямована на виявлення, розвиток і корекцію уявлень та знань учнів щодо професій, пізнання себе як майбутнього професіонала, своїх можливостей і особливостей, а також на формування необхідних установок та інтелектуальних умінь. Такі професійні ситуації має створювати класний керівник разом із практичним психологом ЗНЗ у межах упровадження в навчально-виховний процес тренінгових програм із професійного самовизначення. Як приклад, розкриємо зміст профорієнтаційного тренінгу для випускників «Мій вибір – моє майбутнє». Метою цього тренінгу є сприяння саморозвитку особистості учнів, розвитку критичного мислення, інтелектуальних умінь, необхідних для забезпечення успіху в побудові та реалізації професійних планів на майбутнє.

Профорієнтаційний тренінг доцільно проводити з кожним випускним класом у кількості 20–25 осіб. Радимо названий тренінг провести класному керівникові разом із практичним психологом у межах класних годин другого семестру 11-го класу. Охарактеризуємо основні та додаткові завдання профорієнтаційного тренінгу.

Основні завдання:

- формування уявлень щодо сучасних затребуваних професій та усвідомлення значення вибору професії в особистісному розвитку;
- апробування себе в різних професійних ролях, рефлексія набутого досвіду;
- діагностика та самодіагностика власної професійної спрямованості, психологічних та психофізіологічних особливостей особистості, необхідних для досягнення успіху в професійній діяльності.

Додатковими завданнями, що вирішуються у межах тренінгу, є завдання, спрямовані на особистісний розвиток випускника, а саме:

- уміння висловлювати власні погляди щодо різних проблемних професійних ситуацій та переконаливати в їх істинності;

- діалогічних ланок у структурі мислення: *мислення насамперед для себе* (формулювання гіпотези); *мислення насамперед для іншого* (вміння зайняти позицію іншого і ніби мислити з його погляду); *мислення спільно з іншим* (спільний вибір найбільш цінної ідеї та розроблення остаточного рішення);

- брати на себе виконання певної ролі, діяти в її межах, плануючи свої дії на декілька кроків уперед.

Структура тренінгового заняття має такий вигляд: подання достовірної інформації або постановка проблеми, створення належних умов переходу цієї інформації в особистісний досвід, прийняття відповідних рішень. Для цього використовуються проблемно-пошукові діалоги, ділові ігри, певні вправи як засоби здійснення профорієнтаційної роботи.

Тренінг охоплює п'ять етапів. Наведемо стисло характеристику кожного з них.

Перший і другий етапи стосуються першого заняття, тривалість якого становить 45 хвилин.

На першому етапі відбувається знайомство зі школярами, встановлюється довіра. На цьому етапі гарно себе зарекомендувала вправа «Очікування–побоювання». Її сутність полягає в тому, що кожен із учасників тренінгу спочатку формулює, а потім озвучує свої очікування щодо роботи у групі, надалі – побоювання (наприклад: «марно витратити час», «що інші будуть критикувати», «що нічого нового для себе не почую» тощо).

Вправа має діагностичне та самодіагностичне значення. Наприкінці тренінгу, на завершальному етапі, ми повертаємося до цієї вправи та отримуємо зворотний зв'язок від учасників тренінгу (Що з очікувань здійснилося, а що ні, чи підтвердилися побоювання?).

На другому етапі протягом 15 хвилин проводиться міні-лекція на тему «Важливість професії у житті людини». Основна увага в інформаційному повідомленні надається питанням значущості роботи в житті людини, врахування у виборі роботи своїх здатностей та інтересів. Акцентується увага саме на індивідуальності особистості. Індивідуальність – це певна властивість, що визначає самобутність людини, яка активно й творчо виявляє себе у житті та роботі.

На цьому етапі пропонується вправа «Складові успіху», що здійснюється за допомогою методу «мозкова атака». Учням пропонується відповісти на запитання: «Що необхідно, для того, аби правильно вибрати професію і досягти в ній успіху?». На розмірковування відповіді на це запитання пропонується 5 хвилин. Усі запропоновані варіанти без обговорення фіксуються на папері. Підбивається короткий підсумок: чи пропонують учні більше складових, що пов'язані з особистими досягненнями (наприклад, «знання власних здібностей», «набуття необхідних

знань»), або більше варіантів, коли успіх значною мірою залежить від зовнішніх обставин («підтримка багатих родичів», «фортуна»). Після закінчення формування переліку «складових успіху», об'єднання схожих варіантів, пропонується проранжувати список за ступенем значущості – що, на думку учнів, необхідно зробити в першу чергу, у другу тощо (цей етап роботи спрямований на усвідомлення учнями їхніх уявлень щодо успіху, формування ставлення до успіху як свого досягнення, можливо, побудову послідовних дій на шляху до успіху).

З метою розвитку вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки доцільно запропонувати учням вправу «Мої мрії»

Хід вправи. **Вчитель:** Згадайте моменти у вашому житті, коли ви задумувалися над вибором «справи до душі» і напишіть на листку всі «омріяні» професії (Наприклад: 1-й клас – космонавт, 3-й – лікар, 8-й – телеведучий, 9-й – програміст, ...). Проаналізуйте, чому змінювався ваш вибір (чи ні). Зробіть певні висновки.

У межах першого заняття одинадцятикласники пізнають особливості власної індивідуальності, її значущості в процесі вибору своєї майбутньої професії як трампліну для досягнення успіху в подальшій професійній кар'єрі.

На третьому етапі тренінгу з метою виявлення професійної спрямованості старшокласників здійснюється діагностика. Цей етап, тривалістю п'ять–шість тижнів, здійснює практичний психолог навчального закладу, який працює індивідуально з кожним учнем. Як психодіагностичний інструментарій, пропонуємо до використання опитувальник професійної спрямованості (ОПС) Д.Голланда в модифікації В.В. Синявського, О.О. Ящишина. Методика Д.Голланда визначає ступінь зв'язку типу особистості зі сферою професійної діяльності, до якої у неї є нахили. Люди переважно прагнуть знайти середовище і професію, які дозволили б їм краще розкрити свої здібності, виявити свої інтереси, цінності, орієнтації. З огляду на це, Д.Голланд виділяє шість типів особистості: реалістичний, інтелектуальний, соціальний, конвенційний, підприємницький, артистичний. Відповідно до зазначених типів особистості виділено і шість типів професійного середовища з подібними назвами.

Отримані результати обговорюються з обстежуваними. Це поліпшує взаєморозуміння, значно прискорює формування професійного плану.

На четвертому етапі проводяться ділові ігри, спрямовані на активізацію професійного самовизначення учнів. Переваги таких ігор полягають у наявній можливості побачити цілісність проблеми, набутті навичок прийняття рішень, оволодінні рольовою поведінкою, необхідними професійно значущими якостями. Тривалість цього етапу – три–чотири заняття.

На цьому етапі доцільно використовувати гру «Професійна катастрофа». Вона досить довготривала – від 30 до 50 хвилин (залежно від зацікавленості

учасників та бажанні взаємодіяти). Зазвичай, гра «Професійна катастрофа» викликає жвавий інтерес в учасників тренінгу, тому триває до 50 хвилин. Сутність гри полягає в тому, що учасникам пропонується уявити себе в ролі професіоналів та розв'язати професійну проблему, що має відбуватися колегіально, тобто всі учасники тренінгу є колегами. Спостерігаючи за учнями під час гри, можна побачити ступінь сформованості вмінь організовувати дискусію, планувати свою діяльність, обирати компроміс, слухати один одного, аргументовано доводити власні погляди, опановувати себе. Випускники демонструють різні форми поведінки в грі. Деякі з учасників тренінгу в дискусії починають агресивно поводитися, нав'язувати свої погляди, тобто наочно демонструють іншим учасникам їхню некомпетентність у сфері спілкування та необхідність змінити власну поведінку. Завершуючи дискусії, класний керівник (практичний психолог) висловлює подяку всім учасникам і пропонує обговорити гру, тобто проводить рефлексію. Обговорення допомагає учням зрозуміти, хто такий лідер, як правильно вести дискусію, репрезентувати себе, сформулювати правила ефективного спілкування. На цьому етапі важливо пам'ятати, що зворотний зв'язок в жодному разі не повинен мати деструктивний характер, тому важливо не доводити обговорення до взаємних звинувачень, а зосередити увагу на конструктиві.

Наведемо, як приклад, ще декілька ігор.

Гра «Профконсультація» здійснюється з метою розвитку в учнів інтелектуальних умінь у процесі ознайомлення з процедурою правильної побудови особистих професійних планів (ОПП), а також навчання надавати деяку профорієнтаційну допомогу своїм товаришам.

Загальний час гри не повинен перевищувати півтори–дві години.

Охарактеризуємо етапи гри.

Підготовчий етап. Ведучий стисло ознайомлює учнів з основними елементами ОПП (у найпростіших випадках – з «трьома китами» вибору професії: «хочу, можу, потрібно»). На підготовчому етапі важливо розсадити учнів за спільним столом. Відбір у ігрову групу здійснюється лише за умови добровільної згоди.

Перший етап. Ведучий ознайомлює учасників з умовами гри (інструкцією): «Нині у нашій країні розвивається служба професійної консультації. До спеціалістів-профконсультантів звертаються діти і батьки, щоб порадитися про вибір професії. Ціль вашої гри – навчитися правильно надавати допомогу товаришам у виборі професії, у такий спосіб навчитися вирішувати власні проблеми. Давайте розподілимо ролі: «профконсультант» (раджу вибрати двох), «учень» та його «батьки». «Профконсультант» та «батьки» повинні триматися серйозно, як дорослі, а «учні» нехай будуть самими собою. Намагайтеся, щоб у грі кожен сказав своє слово. Якщо нема запитань, можете починати гру. Я спробую не втручатися» (при цьому ведучий займає місце подалі від учасників гри).

Другий етап. Школярі самостійно ведуть гру, а ведучий сидить поряд та спостерігає за їхніми діями. Втручаючися в гру, ведучий повинен враховувати такі моменти:

а) на перших порах учні, зазвичай, оволодівають нетиповими для них ролями та серйозні питання майже не обговорюються. Ведучий не повинен їм заважати;

б) намагаючись вирішити проблеми, школярі можуть виявити свою неготовність до цього. Ведучий також не повинен відразу підказувати, а запропонувати учням подумати. При цьому, після бурхливого початку гри, може виникнути мовчазна пауза. Нерідко школярі після такого розмірковування самі пропонують рішення, висловлюють цікаві пропозиції;

в) якщо конструктивних пропозицій в учнів немає та постає небезпека закінчення гри, ведучий може дещо допомогти гравцям, а саме: чіткіше сформулювати профорієнтаційну проблему, уточнити інтереси, можливості «учнів», їх уявлення про майбутню роботу, шляхи набуття професії тощо;

г) ведучий повинен втручатися в таких випадках:

- ігровий конфлікт переростає у міжособистий;
- хтось серед учнів (особливо «профконсультант») впевнено говорить зовсім неправильні речі, а інші гравці з ним погоджуються;

- гравці самі просять ведучого дати їм інформаційну довідку (яким є конкурс у той чи інший вищий навчальний заклад, чи користується попитом певна професія на ринку праці тощо);

- гравці захопилися обговоренням якогось приватного питання;

- одні гравці поводяться дуже активно, а іншим не вдається висловитися навіть коротко;

- гравці починають відверто «заграватися».

Всі втручання ведучого мають бути мінімальними. Крім безпосереднього втручання, ведучий може підбадьорювати деяких учасників за допомогою поглядів, жестів. Не потрібно очікувати від «профконсультанта» ідеального консультування і обов'язкового вирішення всіх проблем тому, що у грі важливо усвідомити проблему та окреслити найзагальніші шляхи її вирішення.

Третій етап. Обговорення гри. Під час обговорення ведучий може запитати в «учня» та його «батьків»: «Чи вартий «профконсультант» вашої уваги?». Після цього ведучий сам може назвати деякі помилки «профконсультанта», а також помилкові висловлювання «батьків» та «учня» та коротко розповісти чи показати, як можна було б діяти правильніше. При цьому важливо спиратися на загальну схему ОПП. Після обговорення школярі обмінюються ролями та організовується наступне програвання, яке проходить динамічніше та з меншою кількістю помилок.

Діагностичні можливості гри. Гра допомагає з'ясувати готовність учнів працювати з різними елементами ОПП, а також зі всією його схемою.

Ведучий (практичний психолог чи класний керівник) в результаті гри одержує цінну інформацію про кожного учня.

Типові труднощі. У зв'язку з тим, що учні припускаються в грі багато помилок, психолог постійно прагне підказати, втручається в гру, отже, знижується її пізнавальний ефект. Ця гра має високу змістову насиченість, і нерідко буває важко зберегти логіку гри. Особливо часто це виявляється під час першого програвання. У грі можуть поставати запитання, відповіді на які відразу складно і самому ведучому, тому бажано мати під рукою різноманітну довідкову літературу.

Гра «Бартер» проводиться з метою виявлення учнями своїх позитивних та негативних рис характеру, що сприяють чи зашкоджують досягненню успіху в певній професійній діяльності, стимулювання випускників до особистісного зростання.

Обладнання: дві смужки паперу для кожного учня, ручки, картонна коробка.

Хід гри. Повідомляємо учасникам, що вони мають можливість, умовно кажучи, обмінюватися рисами характеру. Учні на одній смужці записують рису характеру, яку хотіли б змінити в собі, на іншій, яку хотіли б мати. Далі учасники по черзі зачитують (або не зачитують) те, що написали, і кидають смужки в коробку. Тренер перемишує смужки в коробці, учні, не дивлячись, витягують собі дві будь-які смужки, потім відбувається обговорення чи могли б вони прийняти ці риси та чому.

Заключний (п'ятий) етап тренінгу передбачає отримання зворотного зв'язку. Під час обговорення необхідно від кожного учасника отримати відповіді на такі запитання: Що нового дізналися? Які знання та навички здобули завдяки роботі у тренінгу? Чи змінилися рішення щодо вибору професії після тренінгу і якщо так, то чому? На цьому етапі також відбувається перевірка ефективності організації та проведення тренінгу, для чого проводиться аналіз очікувань та побоювань, визначених на першому етапі роботи. Учасники тренінгу на заключному етапі вже відкрито висловлюють свої думки, більшість із них вже не побоюється критики інших та власних публічних виступів. Тому для тренера надзвичайно важливо вислухати кожного школяра.

Отже, особливості описаної профорієнтаційної роботи у ЗНЗ полягають в тому, що старшокласники не лише опановують знання щодо різних професій та їх структури, а й ознайомлюються, як можна ефективно використовувати власні сили в тій чи іншій професії. Тренінг дає змогу школяру «примірити» хоча б деякі професійні ролі, а також розвинути інтелектуальні вміння та певні якості (ініціативність, гнучкість, впевненість, свобода мислення і суджень, терпимість, повага до думки інших, готовність подивитися на ситуацію очима іншої людини), які важливі у свідомому виборі майбутньому професії, що є підґрунтям досягнення успіху в подальшій професійній кар'єрі.

Література

1. Климов Е.А. Как выбирать профессию / Евгений Александрович Климов. – М.: Просвещение, 1990. – 159 с.
2. Могилёвкин Е.А. Карьерный рост: диагностика, технологии, тренинг: монография / Евгений Александрович Могилёвкин. – СПб.: Речь, 2007. – 336 с.
3. Технології професійної орієнтації населення в умовах ринку праці: монографія / авт. кол.: Н.А. Побірченко, Н.І. Литвинова, В.В. Синявський та ін. – К.: Педагогічна думка, 2011. – 256 с.
4. Філатова Н.В. Використання сучасних освітніх технологій в профорієнтаційній роботі загальноосвітнього навчального закладу / Н.Філатова // Наука і освіта: наук.-практ. журн. Півд. наук. Центру НАПН України. – 2013. – №1/2 (Психологія і педагогіка). – С. 231–236.
5. Федоришин Б.О. Психолого-педагогічні основи професійної орієнтації [Текст]: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Федоришин Борис Олексійович; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К., 1996. – 383 с.

робота, профориєнтаційна ситуація, профориєнтаційний тренінг, делова гра.

Oleksandr MYTNYK, Inna TOMARZHEVSKA

Career guidance in schools as a way of ensuring the success in further professional career of graduate

The article reveals the concept of «professional career», «career guidance situation»; describes the main tasks of career guidance in today's school, the value of the intellectual abilities of graduates in choosing a profession, is the basis for success in their future professional career; proposed forms, methods of the career guidance, in particular, the career guidance business games; career-oriented training is presented as a mechanism for preparing high school students for the conscious choice of profession.

Keywords: career development, intellectual abilities, vocational guidance work, career guidance situation, career-oriented training, business game.

Анотації

Олександр МИТНИК, Інна ТОМАРЖЕВСЬКА Профориєнтаційна робота у ЗНЗ як засіб забезпечення успіху в подальшій професійній кар'єрі випускника

У статті розкрито зміст поняття «професійна кар'єра», «профориєнтаційна ситуація»; охарактеризовано основні завдання профориєнтаційної роботи у сучасному закладі освіти, значення інтелектуальних умінь випускника у виборі професії, що є підґрунтям досягнення успіху в подальшій професійній кар'єрі. Запропоновано форми, методи профориєнтаційної роботи, зокрема ділові профориєнтаційні ігри. Презентовано профориєнтаційний тренінг як механізм підготовки старшокласників до свідомого вибору професії.

Ключові слова: професійна кар'єра, інтелектуальні вміння, профориєнтаційна робота, профориєнтаційна ситуація, профориєнтаційний тренінг, ділова гра.

Александр МЫТНИК, Инна ТОМАРЖЕВСКАЯ Профориєнтаційна робота в общеобразовательных учебных заведениях как средство обеспечения успеха в дальнейшей профессиональной карьере выпускника

В статье раскрыто содержание понятия «профессиональная карьера», «профориєнтаційна ситуація»; охарактеризованы основные задачи профориєнтаційної роботи в современном учебном заведении, значение интеллектуальных умений выпускника в выборе профессии, выступающие основой для достижения успеха в дальнейшей профессиональной карьере. Предложены формы, методы профориєнтаційної роботи, в частности деловые профориєнтаційные игры. Представлен профориєнтаційний тренінг как механизм подготовки старшеклассников к сознательному выбору профессии.

Ключевые слова: профессиональная карьера, интеллектуальные умения, профориєнтаційна

